

AZ EURÓPAI KÖZÉPKOR IRODALMA

1. A középkor, latin szóval *medium aevum*, *media aetas* nem történetírói megjelölés. Eredetileg *humanista*-litteratori öntudat nevezte el így azokat az évszázadokat, amelyek – mint vélték – az antik irodalmi műveltség (*litterae*) elhalása és azoknak a maguk korában végbement újjászületése, a *renascentia litterarum* között lefolytak. Az *antikvitás* és *a saját koruk* közé ékelődött tehát az a mintegy ezer év, melyben a *litterae*, a *bonae litterae* nem vagy csak alig léteztek. És létüket lényegében csak az antik „nitortól és lepiditastól” – mint mondani szerették – oly távol eső közlatin beszéd jelezte.

11. Az *irodalmi középkor* a társadalmi és gazdasági forma megváltozásával kezdi életét, és még ugyanazon a történelmi koron, a feudális koron belül végéhez is jut. A rabszolgatartó ókori társadalom kultúrája azonban nem tűnik el teljesen a társadalmi és gazdasági alap rohamos szétesésének idején. Ez utóbbival jobban összekapcsolt anyagi kultúra és a képzőművészetek aránytalanul inkább megsínylelték a nagy történelmi változás okozta rombolást, mint a viszonylag könnyebben átmenekíthető *irodalmi* műveltség. Megmenekülésének leglényegesebb feltétele az volt, hogy a kialakuló új történelmi korszakban és ebben élő új társadalomban mutatkozik-e érdeklődés a régi kultúra iránt? Az *imperium* kultúráját a *regnumok* valóban igényeiknek megfelelően veszik át, a társadalmi lét által meghatározott szükségletekhez szabják, és tartalmát mintegy *lefordítják* a feudális Európa fogalmi nyelvére. Valóban *fogalomvilágról* és társadalmi szükségletekhez *alkalmazásról* kell beszélni, és nem – néhány kivételtől eltekintve – az antik irodalmi javaknak az új népek nyelvére való fordításáról. Az irodalmi kifejezés nyelve a *latin* marad, de ennek nyelvi szubsztrátuma még inkább megváltozik, mint a római-latin, gall-római vagy hispán-római változatainak esetében. A római *litteratura* kora-középkori birtokosát, a *latinus litterátust*, latinul nem beszélő vagy csak romlott közlatint beszélő *illiterátus társadalom* veszi körül.

12. Ez a történelmi helyzet meghatározza a most elkezdődő évszázadok, a *medium aevum*, *litteraturája* sorsának alakulását is. Európa számára e kornak kellett megmenteni az antik tudást, az *antik örökséget*; azután azt megtanulni, és e tanultság segítségével a *litteraturába* bevonni az új népeket, vagy más szóval *litterátussá* kellett tenni őket, e népek nyelvén megteremteni új *nemzeti irodalmakat*. A középkor tehát az európai irodalomnak azt a szolgálatot teszi, hogy *megmenti és őrzi* az antik örökség nagy részét, nyelvét és tartalmát. Valamennyire elsajátítja azt, és ez irodalmi műveltség által pallérozódva (*e-rudire*) hozzájárul az anyanyelvi, a *vulgáris irodalmak megteremtéséhez*. Folytonos *tanulás* és azután *újjászólás*, ami ekkor végbemegy. Irodalmi és nyelvi norma felállítására és hozzá való iskolás alkalmazkodás előbb, majd egyre bátrabb önálló kifejezés, azaz

műfajok, művek alkotása latinul és azután a vulgarításban. *Hagyomány* közvetítése és *újnak* az alkotása, ez az európai középkor irodalmi művelődésének lényeges feladata és elvégzett munkájának jelentősége. A *modern európai irodalom alapvetése történik* ekkor.

13. Így tűnik elő korszakunk tárgyalásának két leglényegesebb *tartalmi* vonása, tematikájának két tartóoszlopa. Az egyik: az *antik örökség* összefoglalása és további sorsa a középkorban; a másik: az *anyanyelvű* irodalmak kialakulása és első kifejlődése. Ez a két fő mondanivaló a módszert is kijelöli. Az egész előadást, tehát úgy kell alakítani, hogy az irodalmi középkornak ez az antikvitást tanuló szerepe, az iskolából alakuló alkotóműhely korábban csak *latin*, majd *vulgáris* nyelvű litteratúrája is jól bemutatható legyen. A litterátus latin és a közhasználatú anyanyelv tanító és tanuló szerepe, *mintákat* szolgáltató és e mintákat formailag talán nem mindig, de irodalmat *alkotásra ösztönző* erőben azt utánozni képes szerepe egyaránt helyesen tűnjék ki. Ezért a korszak előadásának tagolása *nem* lehet mechanikusan a *latin* és az *anyanyelvű* irodalmak megosztásával megoldható. Ennek ellene mondanak a latinul és a vulgárisban egyaránt alkotók (mint Dante), műfajok latin és anyanyelvű alkotásokkal (melyek egymást magyarázzák, mint a Gesták) kölcsönhatásokat mutatnak, mint a líra. (Az összkép így tömöríthető lesz, az alapfelfogás véghezvitele érthetőbb, s az európai irodalmi fejlődésbe beilleszkedés szervezesebb.)

14. A latin nyelvű irodalmiság sorsának tisztázása elsőként az *antik örökség számbavételét*, a IV–V. század fordulóján, jelenti. Ennek ismertetése után kerülhet tárgyalásra az örökség megmentése vagy *átmentése* az új népek Európájába; majd a latin grammatika (antik jelentése szerint: tehát nyelvtan és irodalom együtt), a retorika (*ars dictandi*) *normatív szerepének* megállapítása és megszilárdulása a karoling korban és a következő századokban. A középkori latinnak ezt az antikvitást közvetítő, újat alkotó, alkotásra ösztönző szerepét pedig úgy kell bemutatni, hogy a vulgarítás, az anyanyelvű irodalmi próbálkozás, majd ennek a *latinhoz felzárkózása* az egyes nemzeti nyelvű irodalmak jelentkezésének *sorrendjében* történjék.

15. A *nemzeti irodalmak* bemutatása nem lehet pusztá juxtapositio. Az irodalmi előzményhez való kapcsolat mindegyiknél kifejtésre kerül. A fejlődés pedig a műfajok történetének bemutatásában alakul konkrét ábrázolássá. Így állítható össze egy *műfajközpontú* teljesebb európai összkép, mely egészében jelzi a további *fejlődés* útirányait. Ez a megoldás azért látszana helyesebbnek, mert a középkor irodalmát anyanyelve, a latin teljesen meg nem határozza, de nem határozza meg az előbbi segítségével az irodalmi kifejezés szintjére emelkedő vulgarítás sem. Az európai irodalmi fejlődésbe illeszkedés tehát jobban érzékeltethető *a műfaj, semmint a nyelv kategóriáinak előtérbe helyezésével*.

16. Az európai középkor *régiók* szerinti tárgyalása úgy látszik a legindokoltabbnak, ha az antik *örökség közvetlen vagy közvetett átvételének* sorrendje szerint haladunk. Így a nemzeti irodalmaknak terület szerinti csoportosítása időrendi egymásutánba megy át, és ily módon az organikus fejlődés is jobban szemléltethető lesz.

Ezért a kötetrészt felépítése az előbbi fogalmazáshoz képest úgy módosul, hogy az *antik örökség* bemutatása és átvételének bemutatása után a latin irodalom tárgyalásában csak addig haladok, míg az pontosan kitapinthatóan nem lép át a nemzeti irodalmak *előkészítésének* szerepkörébe;

a *nemzeti irodalmak*, a vulgarítás, régiókba különülése pedig az *előzmény* és a *folytatás* kettős perspektívájában szinte magától értetődően rendeződik el. Ez konkrétan annyit is jelent, hogy a) az antikvitásból való leszármazás mennyire közvetlen; b)

hogy a vulgaritás a középkori nemzeti nyelvű, sőt modern irodalmiság elindulásához mennyire lényeges a *hozzájárulás*.

Így jelenik meg előttünk:

1° a *mediterrán régió*: az *egyenes* leszármazás országaival, Itália, Hispánia, Occitánia a továbbfejlődés szempontjából lényegesebb latin- és Bizánc a görög-vonalon;

2° a *nyugat-európai régió*: a *karoling* reformok során itáliai, hispán, aquitán segítségével *újrafogalmazott antik* hagyománynak népi, *folklór* hozzájárulással gazdagodott irodalmiság országai, a Szigetországok (Irország, Anglia,) Franciaország, Németország;

3° a *közép- és észak-európai régió*: a karoling kultúra, az *ottókori klasszicizmus* és a *saját népi* hagyományokból létrejött irodalmak országai (a kereszténységre térés sorrendjében): Horvátország, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Skandinávia;

4° a *kelet-európai régió*: az *antik* örökség hagyományozási szféráján *kívül, keresztény* és *folklór* elemekből létrejött szláv irodalmak: bolgár, szerb, orosz.